

ความต้องการของชุมชนในการสร้างเสริมคุณภาพชีวิต ของแรงงานนอกระบบ*

สมจิต แดนสีแก้ว ศศ.ด.** รัตนดารารณ คลังกลาง พย.ม.***

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ใช้การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อศึกษาความหมายของคุณภาพชีวิตตามมุมมองของแรงงานนอกระบบที่รวมกลุ่มเล็กๆ ทำงานในชุมชนกึ่งเมือง ผู้วิจัยสนับสนุนให้แรงงานและชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานกลุ่มนี้โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการประชุมแบบมีส่วนร่วม จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา สรุปความต้องการของชุมชนเพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่วมกันออกแบบและขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบต่อไป

ผลการวิจัย พบว่าคุณภาพชีวิตมีความหมายรวมถึงการผสมผสานของสามองค์ประกอบ คือ 1) การมีสุขภาพดี 2) การมีงานทำที่ให้อย่างมั่นคง และ 3) การได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัวและชุมชนอย่างมีความสุข ทั้งนี้ชุมชนระบุความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่า 1) ต้องการพัฒนามืออาชีพของแรงงานเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากคุณภาพบริการที่ดีขึ้น 2) ต้องการลดความขัดแย้งกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันผลกระทบจากของเสียหรือสิ่งรบกวนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานนี้ 3) ต้องการพัฒนาระบบประกันที่ครอบคลุมด้านสุขภาพ รายได้และสังคม เพื่อให้มีความมั่นใจว่าหากมีอุบัติเหตุหรือปัญหาใดๆ จากการดำเนินงานจะมีระบบดูแล สามารถลาพักได้โดยไม่ต้องกังวลกลับมาทำงานต่อได้ มีรายได้และเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนี้ชุมชนมีข้อเสนอแนะว่า แรงงานนอกระบบเป็นความต้องการของชุมชนซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ดังนั้นกลุ่มนี้จึงควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างจริงจังต่อไป

คำสำคัญ: ความต้องการของชุมชน การสร้างเสริมคุณภาพชีวิต แรงงานนอกระบบ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แรงงานนอกระบบ เป็นแรงงานหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนและสังคมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในภาวะที่โลกและประเทศไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ¹ จึงทำให้แรงงานที่เคยทำงานในภาคอุตสาหกรรมประสบกับปัญหาถูกให้ออกจากงานเนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมต้องการลดจำนวนคนงานและลดต้นทุนการผลิต จึงมีคนงานที่มีฝีมือนำประสบการณ์ที่ได้รับจากโรงงานมาบูรณาการกับ

ภูมิปัญญาของชุมชนที่ถ่ายทอดมา ทำให้แรงงานมีศักยภาพพอที่จะไปประกอบอาชีพโดยอิสระตามครอบครัวของตนโดยยังไม่เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมที่มีการควบคุมโดยองค์กรวิชาชีพและรัฐ²

จากการทบทวนเกี่ยวกับนโยบายของรัฐในการควบคุมดูแลกระบวนการผลิตของแรงงานนอกระบบนั้นพบว่า ยังขาดการเข้าไปสนับสนุนอย่างจริงจังทั้งด้านสวัสดิการและความปลอดภัย โดยเฉพาะในมิติของระบบบริการด้านสุขภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่นยังขาดรูปแบบและวิธีการจัดการบริการที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มแรงงานนอกระบบ

*เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง ศักยภาพของชุมชนในการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ ที่ได้รับการสนับสนุนทุนโดยศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนวัยแรงงาน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**รองศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ และรองผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนวัยแรงงาน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

***พยาบาลวิชาชีพชำนาญการ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี ขอนแก่น

อย่างชัดเจน¹⁷ ขาดพยาบาลหรือแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้าน
กวีตวอนามัย รวมถึงสถานที่ให้บริการนั้นยังมีไม่เพียงพอ
กับความต้องการ ด้านบริการสุขภาพ การส่งเสริม
สวัสดิการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่แรงงานนอกระบบและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ พบว่า หน่วยงานและองค์กร
ที่เกี่ยวข้อง ยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหรือมีการ
พัฒนาคุณภาพชีวิตแก่แรงงานนอกระบบและครอบครัว
อย่างแท้จริง

แรงงานนอกระบบต้องเผชิญกับสภาพการ
ทำงาน ปัญหาด้านสุขภาพและปัญหาสังคมโดยลำพัง
หรือมีการช่วยเหลือกันเองในกลุ่ม สถานบริการด้าน
สุขภาพยังไม่มีโครงการที่ดูแลสุขภาพเฉพาะกลุ่มวัย
แรงงานหรือผู้ประกอบการอาชีพที่มีความเสี่ยง ขาดความ
เชื่อมโยงกับสภาพความจำเป็นพื้นฐานหรือบริบทด้าน
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ หรือความสัมพันธ์กับวิถี
ชีวิตของคนในชุมชน"แรงงานนอกระบบจึงประสบปัญหา
หลายประการที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของแรงงานกลุ่มนี้
และครอบครัว

การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือการดูแลสุขภาพ
เป็นอยู่ที่ดีทั้งด้านการทำงานและสุขภาพแก่แรงงานนอกระบบนั้น¹⁸ จำเป็นต้องมีความเข้าใจวัฒนธรรมสุขภาพ
และการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของแรงงานนอกระบบ
บนพื้นฐานแนวคิดทางสังคมและมนุษยวิทยาให้ได้รับ
บริการหรือการดูแลที่เหมาะสมในชุมชน¹⁹

จากประสบการณ์การทำงานของผู้วิจัยที่เป็น
อาจารย์พยาบาลชุมชนที่นำนักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานใน
ชุมชนกึ่งเมือง พบว่าการทำงานนอกระบบของวัยแรงงาน
ในพื้นที่ที่เกิดจากความพยายามที่จะพึ่งพาตนเองเพื่อหา
รายได้ให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากกว่า
การทำงานให้เกิดสุขภาพและคุณภาพชีวิต¹⁶ นอกจากนี้
ยังพบว่า การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการ
ทำงาน โดยเฉพาะการควบคุมสิ่งแวดล้อม การกำจัด
สิ่งปฏิกูล หรือการควบคุมขนาดของเสียง แสง และการ
ระบายอากาศขณะทำงาน ยังขาดความเหมาะสม จึงยัง
ไม่มีกลไกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแรงงานนอกระบบที่
มีอยู่จริงในชุมชน¹⁷

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจวิเคราะห์ชุมชน
แบบมีส่วนร่วมในการค้นหาศักยภาพของประชาชน
ผู้ประกอบการ องค์กรชุมชน รัฐ และเอกชน ที่เคยมีส่วน

สนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตของแรงงาน
นอกระบบ และร่วมกับชุมชนหาแนวทางส่งเสริมให้กลุ่ม
แรงงานนอกระบบ ภาครัฐและภาคเอกชนในการร่วมกัน
เรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ความต้องการซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการ
แก้ไขที่ปัจจัยเงื่อนไขของปัญหาในการเสริมสร้างคุณภาพ
ชีวิตของแรงงานนอกระบบอย่างแท้จริงและสอดคล้องกับ
วิถีชีวิตของแรงงานนอกระบบที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการทำงานของแรงงาน
นอกระบบในชุมชนที่รวมกันเป็นกลุ่มอย่างน้อย 5 คน
2. เพื่อศึกษาการให้ความหมายของคุณภาพ
ชีวิตตามมุมมองของแรงงานนอกระบบในชุมชน
3. วิเคราะห์ความต้องการในการเสริมสร้าง
คุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งรวบรวมข้อมูลอันเป็นข้อเท็จจริง
ต่าง ๆ ตามการรับรู้ของกลุ่มแรงงานนอกระบบในชุมชน
กึ่งเมืองโดยใช้กระบวนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Rural Appraisal: PRA) ซึ่งเป็นวิธีหนึ่ง
ของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มา
อธิบายสภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตของแรงงาน
นอกระบบในชุมชนวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนใน
การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบในชุมชน
และได้ข้อมูลพื้นฐานในการให้ข้อเสนอแนะแนวทางการ
เสริมสร้างคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบต่อไป

สถานที่ศึกษา คือ เลือกพื้นที่ในการศึกษา
แบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) จากพื้นที่เขต
เทศบาลตำบลที่มีอาณาเขตติดกับเทศบาลนครขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น จึงเป็นชุมชนกึ่งเมืองที่มีชุมชนรอบ ๆ 19
ชุมชน โดยพิจารณาจากทุนทางสังคม ความร่วมมือ ความ
เข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาทางด้าน
สาธารณสุข กอปรกับลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นหมู่บ้าน
ในชุมชนกึ่งเมืองที่มีการคมนาคมสะดวก เข้าถึงได้ง่าย

ผู้ร่วมวิจัย คือ นายจ้างผู้ประกอบการที่พออิสระ
และลูกจ้างที่รวมกลุ่มกันทำงานไม่น้อยกว่า 5 คนใน
กลุ่มนั้น ๆ รวมถึงผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน
ในระบบบริการสุขภาพ

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย การศึกษานี้เป็นการร่วมมือกันของผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางในการทบทวนข้อมูลในด้านต่าง ๆ ให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในสถานการณ์ชุมชนและนอกชุมชนสู่การตัดสินใจกำหนดความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตบนฐานความรู้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงศักยภาพของตนเอง โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ได้แก่

1) แบบบันทึกภาคสนามเป็นเครื่องมือสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษาได้ทำการบันทึกข้อมูลที่แท้จริงจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การเสวนากลุ่ม ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลทุกระยะของการเก็บข้อมูล เพิ่มความชัดเจนในการวิเคราะห์ประเด็นการศึกษา ป้องกันการลืมข้อมูล และทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2) แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับความหมายของคุณภาพชีวิต ปัจจัยเงื่อนไข แนวทางการพัฒนาและความรู้สึกที่มีอยู่ในใจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่แตกต่างในแต่ละคน

3) แนวคำถามการสนทนากลุ่ม เป็นการตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่แตกต่างกันของแต่ละคนเกี่ยวกับสภาพการทำงาน ภาวะสุขภาพ การดูแลตนเอง วิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบในชุมชนกึ่งเมือง ศักยภาพชุมชนในการเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบที่มีในชุมชนกึ่งเมือง

4) แนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ใช้เป็นแนวทางสังเกตการณ์มีส่วนร่วมทุกช่วงเวลาที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึก เสวนากลุ่ม และขณะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งแนวทางการสังเกต ประกอบด้วย สภาพการทำงาน ภาวะสุขภาพ การดูแลตนเอง วิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบในชุมชนกึ่งเมือง

5) แนวทางการจัดเวทีชุมชน เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ นำเสนอข้อมูลที่ได้อ่านเวทีชุมชน ร่วมกันหาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนขยายเครือข่ายในการดูแลร่วมกันตามบริบทของชุมชนที่สามารถดำเนินการได้

6) อุปกรณ์เสริมได้แก่กล้องถ่ายภาพซึ่งผู้วิจัยจะนำมาบันทึกข้อมูลขณะทำการสัมภาษณ์เพราะสามารถทำให้ได้ข้อมูลถูกต้องครบถ้วน และไม่บิดเบือนข้อมูล

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เริ่มจากการเข้าพื้นที่สร้างสัมพันธ์ภาพกับชุมชนและกลุ่มแรงงาน การประชุมผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เทศบาลตำบล องค์การชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข และผู้ประกอบการกลุ่มแรงงานนอกระบบเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์โครงการวิธีการดำเนินการวิจัยและขอความร่วมมือในการประชุม การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการบันทึกภาคสนาม

ความเชื่อถือได้ของการศึกษา การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่สามารถบ่งบอกถึงควมมีคุณภาพและความเคร่งครัดของผู้ทำการศึกษาวิจัย ในเรื่องของการเอาใจและการพิสูจน์ถึงข้อค้นพบ เป้าหมายของความเคร่งครัดในงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การเป็นตัวแทนที่ถูกต้องของประสบการณ์ผู้ร่วมวิจัย ความน่าเชื่อถือ (credibility) ความไวใจได้ (dependability) การยืนยันความไม่มอดคิต (conformability) และการอ้างอิงได้ (transferability) เริ่มโดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) ได้แก่

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ความไวใจได้ (Dependability) เป็นการสร้างข้อสรุปจากข้อค้นพบก่อนสรุปผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลก่อน แล้วนำมาผ่านกระบวนการตีความ เมื่อได้ข้อสรุปย่อยจากข้อมูลชุดต่างๆ จึงนำข้อค้นพบมาสร้างเป็นข้อสรุปใหญ่เชื่อมความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อให้ตอบคำถามงานวิจัย

2) การยืนยันความไม่มอดคิต (conformability) เป็นกระบวนการของการตัดสินใจว่ามีความเป็นกลางหรือไม่มอดคิตในข้อค้นพบ ทำให้เข้าใจชัดเจนถึงความเป็นไปได้ของหลักฐานตลอดจนกระบวนการของการสรุป

3) การอ้างอิงได้ (Transferability) เป็นการนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในบริบทที่คล้ายคลึงกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาแยกประเภท จัดเป็นหมวดหมู่ให้ง่ายสะดวกต่อการวิเคราะห์ ในแต่ละวันและในแต่ละครั้งที่เก็บข้อมูล" โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) การตรวจสอบข้อมูล ตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลทุกด้านและทุกประเด็น ย่อว่าข้อมูลที่ได้นั้นครบถ้วน ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หากไม่ครบถ้วนต้องเก็บเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดจนแล้วเสร็จทุกขั้นตอนของกระบวนการศึกษา ตรวจสอบความตรงของข้อมูล ข้อมูลเรื่องเดียวกันทำการตรวจสอบทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การเสวนากลุ่ม การบันทึกเทป การจดบันทึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม¹⁴

2) การจัดระเบียบข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบแล้วมาจัดระเบียบโดยการแบ่งประเภทข้อมูลตามวัตถุประสงค์ คัดข้อมูลที่ไมเกี่ยวข้องออก

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) โดยพิจารณาเชิงเหตุผล และนำมาอภิปรายร่วมกับผู้ร่วมวิจัยเพื่อสามารถนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งข้อมูลที่เก็บมาได้มาต่อคำ เพื่อนำมาวิเคราะห์แจกแจงตามความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องและหลักการทางทฤษฎี สรุปประเด็นหลัก วิเคราะห์และพรรณนาข้อความอย่างละเอียดเพื่อให้ได้ภาพและทราบถึงสภาพการทำงาน ภาวะสุขภาพ การดูแลตนเอง วิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบในชุมชนทั้งเมือง¹⁵ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ 1) ถอดข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป 2) อ่านบทวนข้อมูลที่ได้เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา 3) แยกหน่วยข้อมูลเกี่ยวกับหมวดหมู่ การจำแนกข้อมูลเกี่ยวกับมุมมองของชุมชน 4) นำข้อความประโยค หรือวลีที่ได้มาตีความหรือให้ความหมาย หากพบว่าข้อมูลยังไม่ชัดเจน 5) นำข้อมูลที่ได้นำมาจำแนกหัวข้อย่อย โดยพิจารณาความสอดคล้องของคำถามการศึกษาและทำการวิเคราะห์หาคุณลักษณะของหัวข้อตามข้อมูลที่ได้

จริยธรรมการวิจัย การดำเนินการวิจัยได้ระมัดระวังไม่ให้มีการกระทำใดๆ ที่คุกคามต่อสภาพร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณของผู้ร่วมวิจัย ได้รับการรับรองจากกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้วิจัยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอนการดำเนินการเก็บข้อมูลขออนุญาตและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยซักถามจนมีความ

เข้าใจ และให้อิสระในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการวิจัย ในการยินยอมเข้าร่วมการวิจัยผู้เข้าร่วมการวิจัยต้องเซ็นใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย เมื่อผู้ร่วมวิจัยยินยอมเข้าร่วมวิจัย เพื่อบันทึกเทป บันทึกการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และแจ้งเอกลักษณ์ในการตัดสินใจ เพื่อให้ได้คำตอบใดๆ ไม่เป็นการบังคับ ระมัดระวังในประเด็นที่เป็นเรื่องส่วนตัว การนำเสนอข้อมูลนั้นได้นำเสนอภาพรวม ไม่ระบุชื่อผู้ร่วมวิจัย

ผลการวิจัย

1. สภาพการทำงานของแรงงานนอกระบบในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มย่อยๆ ทำงานที่บ้านมี 10 ประเภท

1) อยู่เคาะพ่นสีรถยนต์ มี 3 แห่ง เป็นบ้านสองชั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ 50 ตารางวา ใช้น้ำของเจ้าของธุรกิจเป็นที่ทำงาน ทั้งสามแห่งมีเนื้อที่กว้างขวางๆ ซึ่งเป็นที่ส่วนบุคคลของคนอื่นจึงขอเช่าค่อ เดือนละ 1,500 - 2,000 บาท ให้ได้พื้นที่ติดกับกว้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่จอดรถ และบางร้านใช้ที่สาธารณะ หรือใช้ที่ซึ่งชุมชนกันเนื้อที่ไว้เพื่อทำถนนแต่ยังไม่มีการใช้ จึงทำเป็นที่จอดรถ แรงงานส่วนมากเป็นคนในชุมชนมาขอฝึกงาน ทุกคนมีบ้านเป็นของตนเองอาศัยอยู่กับครอบครัวในชุมชน เดินทางมาทำงาน การทำงานเริ่มตั้งแต่เช้า 8.00 น. เลิกงาน 17.00-18.00 น. บางวันถึง 21.00 น. และส่วนมากหยุดในวันอาทิตย์ นอกจากบางสัปดาห์มีงานมากต้องขอให้มาช่วยกันการพักกลางวัน 1 ชั่วโมงนอนพักสูบบุหรี่ทั้งๆ ที่ตลอดเวลา ก็สูบบุหรี่ ส่วนการทำความสะอาดทำเองทุกวันหลังเลิกงาน

2) ร้านซ่อมเครื่องยนตรยนต์ มี 1 แห่ง มีแรงงาน 5 คน เป็นเด็กหนุ่ม ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย มีเฉพาะเจ้าของร้าน และครอบครัวอาศัยอยู่ จำนวนแรงงานไม่แน่นอน ขนาดเป็นบ้าน 2 ชั้น ตั้งอยู่ในพื้นที่ 100 ตารางวา โดยใช้บ้านของเจ้าของธุรกิจเป็นสถานที่ทำงาน แรงงานส่วนมากเป็นคนในชุมชน มาขอทำงานหรือมาขอฝึกงาน เจ้าของกิจการเคยซ่อมเครื่องยนตรรถทุกชนิด จากภูมิลำเนาที่ขอนแก่น และที่กรุงเทพฯ รู้สึกว่าตนลำบาก ไม่ได้อยู่กับภรรยาและบุตร จึงกลับมาเมื่อเก็บเงินได้บ้าง เริ่มทำงานตั้งแต่เช้าประมาณ 8.30 เลิกงานเวลา 17.00 น. ส่วนมากหยุดในวันอาทิตย์ คนงานดื่มสุราและสูบบุหรี่ทุกราย

3) ร้านล้างรถ เจ้าของกิจการและภรรยา ต่อบ้านที่มาเช่าอาศัยอยู่ติดทางหลวง เพื่อล้างรถยนต์ ทำเป็นร้านเล็กๆ แต่พอมีคนหนุ่มมาขอทำด้วย จึงเป็นร้าน ที่มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวและลูกน้อง มีแรงงานมากที่สุด ไม่เกิน 3 คน รวมมีคนทำงาน 5 คน จากการสัมภาษณ์พบว่า แรงงานทุกคนเป็นเด็กหนุ่มอยู่ใกล้ที่ทำงาน เดินทางมา ทำงานโดยรถจักรยานยนต์ มาเช้ากลับเย็น เจ้าของร้าน และครอบครัวอาศัยอยู่ที่ตั้งเป็นบ้านชั้นเดียว ไม่ถาวร และ เช่าที่ข้างบ้านอีกประมาณ 50 ตารางวา ใช้เป็นที่ล้างรถต่อ ชายคาออกไป และมีที่ล้างรถเป็นปูนซีเมนต์ ทุกคนสุขุมบุรี ดื่มสุราทั้งในเวลาทำงานและหลังเลิกงาน

4) ร้านซ่อมจักรยานยนต์ ข้อมูลจาก เจ้าของร้านทั้ง 3 ร้าน ระบุว่า ได้ริเริ่มทำงานด้วยตนเอง ทั้ง 3 ร้านเจ้าของเคยไปทำงานในต่างถิ่น เช่น กรุงเทพฯ และต่าง จังหวัด ไปรับจ้างซ่อมรถ แต่เมื่อมีครอบครัวจึงตัดสินใจ กลับบ้าน โดยคาดหวังว่าจะได้อยู่ร่วมกับครอบครัว ให้ได้ทุนบ้านของตนเองเป็นที่ทำงาน อาศัยว่าบ้านอยู่ติด ถนนเข้าหมู่บ้าน จึงตั้งใจจัดซ่อมรถ เข้า-ออก หมู่บ้าน ทำ เป็นร้านเล็กๆ คนหนุ่มที่มาซ่อมรถได้มาคุยและตั้งใจจึง มาขอเช่าพื้นที่ ทำให้ได้เป็นร้านใหญ่ขึ้น บางร้านมีคนหนุ่ม มาขอทำด้วย และมีรถเพิ่มขึ้น จึงเป็นร้านที่มีรายได้พอ เลี้ยงครอบครัวและลูกน้อง มีแรงงานมากที่สุดไม่เกิน 3 คน รวมมีคนทำงาน 5 คน

5) โรงขนมฝั่ง มีเจ้าของกิจการเป็น คนจากต่างถิ่น คือ นครสวรรค์ เคยช่วยพี่ชายทำขนมมา ส่งขายที่ขอนแก่น เห็นว่าเป็นตลาดที่ขายดีจึงตัดสินใจ ย้ายมาทำที่นี่ จึงมาสร้างโรงขนม ซึ่งใช้บ้าน 2 ห้องของ ตึกแถว 2 ชั้น เป็นที่อาศัยและทำขนม มีกระทะสำหรับ กวนขนมเป็นสแตนเลสขนาดใหญ่ มีเตาอบ แท่นเป็น โต๊ะ ขนาด 2X1 เมตร สูง 1 เมตรเพื่อใช้ผสมแป้ง และ ตัดแบ่งเป็นขนาดเล็ก การทำงานมีความต่งกัน กลุ่มทำ ขนมมีหน้าที่ผสมแป้ง นวดแป้ง กวนขนม และอบขนม แรงงานเป็นชายหนุ่ม 5 คน ร่างกายแข็งแรง ยืนทำงาน ตลอด หน้าแดงจากความร้อน เหงื่อไหล และมีฝุ่นแป้ง ติดหน้า กลุ่มที่หยกขนมจากห้องผลิตไปห้องบรรจุ กลุ่ม นี้เป็นสตรีวัยสาวคล่องตัว ยกของหนักได้ และทำหน้าที่ จัดเก็บสถานที่ อีกกลุ่มบรรจุถุงพลาสติก มี 6 คน กลุ่ม นี้เป็นสตรีต่างวัย มีทั้งวัยสาว วัยเด็กและวัยชรา นั่ง บรรจุกับพื้น นานต่อเนื่องกันจนกว่างานจะแล้วเสร็จ และยังมีอากาศร้อนอีกเนื่องจากเปิดพัดลมไม่ได้ จะ

ทำให้น้ำตาลที่เคลือบขนมละลาย บรรจวันละประมาณ 4 ชั่วโมง ไม่สุขุมบุรี ดื่มสุราขณะทำงาน พอเสร็จงาน เจ้าของธุรกิจนำขนมออกไปฝากที่ร้านขายของส่ง ห่างจากบ้านประมาณ 10 กิโลเมตร ขนมยังไม่ผ่านการ รับรองของกระทรวงอุตสาหกรรม ไม่ได้ติดชื่อ หรือการ โฆษณาประชาสัมพันธ์ใด ๆ

6) โรงขนมถั่วตัดเจ้าของเคยไปรับจ้าง ทำขนมถั่วตัดในเมืองขอนแก่น ทำงานหนักไม่ได้รับ การสอนจึงตัดสินใจลาออกเริ่มจากทำส่งให้ร้านค้าในถิ่น ต่อมาขยายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง โดยใช้รถจักรยานยนต์ ไปส่ง จ่ายแรงงานเป็นวันไม่ได้ให้เป็นเดือน คนที่ทำงาน หนักคือกลุ่มผสมหรือกวน ได้วันละ 200-300 บาท ส่วนแรงงานหญิงมี 3-5 คน ให้อยู่จุดที่บรรจุใส่ถุง เจ้าของกิจการซึ่งต้องขับรถ เก็บเงิน ทำบัญชีเอง ปัจจุบันมี ร้านค้าที่ต้องส่งใน 4 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

7) โรงขนมจีน สถานที่ทำงานใช้บ้าน ของตนเอง มีการต่อเป็นเพิง มีเตาขนาดใหญ่คอยต้มน้ำ ใช้ทั้งฟืนและแกลบเผาเป็นพลังงานในการหุงต้มจากการ เผาให้เป็นความร้อน การทำงานจึงหนักและเหนื่อย แต่ ทำด้วยกันทั้งครอบครัว รายได้ขึ้นกับการสั่ง และเป็นของ ครอบครัว นำมาแบ่งกัน การจ่ายค่าแรงงานจึงเป็นไปใ ลักษณะคนในครอบครัวมีการให้ การเก็บ และการขอขึ้น ค่าแรง ขึ้นอยู่กับความจำเป็น แม้จะมีรายได้พอ แต่เป็น งานที่หนัก อยู่กับความร้อน กับน้ำ กับกลิ่นที่ไม่ดี มีการ ร้องเรียนบ้างต้องพยายามดูแลสถานที่ให้สะอาด น้ำเสีย ระบายได้ดี ไม่มีแมลงวันตอม แรงงานนั่งต้มแป้งไปต้ก ขณะพักงาน

8) โรงเฟอร์นิเจอร์ มี 2 แห่ง มีเจ้าของ กิจการเป็นคนในหมู่บ้านที่เคยไปรับจ้างทำเฟอร์นิเจอร์ จากโรงงานในต่างถิ่น หันมาทำงานของตน ใช้บ้านตนเอง เช่าที่เพิ่มบ้าง คนงานเป็นผู้ชายหมด แบ่งหน้าที่ตาม ความถนัด เช่น ซ่างไม้ ซ่างออกแบบ ซ่างสี ซึ่งผ่านการ ทำงานมา 10 ปีแล้ว การทำงานมาเช้ากลับเย็นเป็นบาง ราย บางรายค้างที่ทำงานเลย เนื่องจากอยู่ต่างจังหวัด ทำงานตั้งแต่เช้า 8.00 น. เลิกเย็น 17.00 น. ไม่ทำตอน มืดเพราะมองสีไม่ชัดเจนจึงไม่ได้ทำ พอค่ำชวนกันทำ กับข้าว ตั้งวงดื่มสุราทุกวัน มีการสุขุมบุรีเกือบทุกวัน ไม่มีการสวมถุงมือ ไม่สวมหน้ากาก ไม่ได้ป้องกันทั้งกลิ่น หินเนอร์และฝุ่นไม้ทั้ง ๆ ที่รับทราบว่ามีอันตราย

9) กลุ่มทอและตัดเย็บเสื้อ เป็นกลุ่มสตรี มีการรวมหุ้น แบ่งปันหุ้น การทำงานมีสถานที่ทอเสื้อ และตัดเย็บเสื้อร่วมกัน ทุกคนระบุว่าที่บ้านมีอุปกรณ์ทำทั้งหมด มีการสั่งจองมากอาจทำไม่ทัน โดยเฉพาะการตัดเย็บเป็นเสื้อที่พับได้ หมูบ้านนี้มีผืน ซึ่งเป็นพืชล้มลุกชนิดหนึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือนำมาปลูกเพาะพันธุ์ได้ สตรีในกลุ่มนี้ได้นำผืนมาเป็นวัสดุในการทอเสื้อ เกิดตามแหล่งธรรมชาติ เช่น หนองบึง และความรู้ในการทอเสื้อจะถูกถ่ายทอดมาจากครอบครัว และมีอุปกรณ์ที่ใช้สืบทอดกันมา แรงงานบนปอดเมื่อทุกคน

10) กลุ่มสตรีเด็ดพริก เป็นกลุ่มของสตรี เฝ้านบ้าน ไปไหนไม่ได้ มีการเจ็บป่วยเป็นโรคเรื้อรัง ต้องทำงานบ้านและเฝ้านบ้าน แต่ต้องการมีรายได้ และไม่ได้มีความรู้ด้านใดเฉพาะ จึงไปรับผักที่พ่อค้าจะนำไปขายตลาดมาทำความสะอาด เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นที่ยอดมสมบูรณ์มีการปลูกผักมาก จึงมีพ่อค้านำมาให้เตรียมเพื่อไปขาย เช่น 1) พริก ต้องนำมาเด็ดกันออก และล้างให้ดี พร้อมนำไปขายที่ตลาดสด 2) หอม ต้องลอกใบแห้ง และดินออกจากรากผักและมัดเตรียมพร้อมขาย 3) ขิง ต้องนำมาลอกเปลือกนอกออกนำไปล้าง และหั่นฝอยเป็นชิ้นเล็กๆ ยาวๆ พร้อมใช้ผัดหรือทำอาหารได้หลายอย่างได้แก่แกงไก่ ไก่รวนคนละ 50-70 บาท ได้ทุกวัน ยกเว้นวันพระ ซึ่งต้องไปปฏิบัติธรรมที่วัด

2. คุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ

2.1 ความหมายของคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ ตามมุมมองของแรงงานนอกระบบ หมายถึง "ความพอใจในสภาพชีวิตที่ผสมผสานกันทั้งด้านสุขภาพทางกาย สุขภาพทางจิต เศรษฐกิจ ชีวิตครอบครัวและชีวิตในสังคม

2.2 ระดับคุณภาพชีวิตในปัจจุบันของแรงงานนอกระบบ เกือบทุกคน ประเมินว่า อยู่ระดับพอใจและดี ไม่ต้องการให้ดียิ่งไปกว่า เพราะพอใจแล้ว และโดยการสนทนากลุ่มได้ยืนยันว่าส่วนมากมีความพอใจในสภาพชีวิต ด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ สภาพการทำงาน และสังคม

1) คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ แรงงานในแต่ละกลุ่มมีรายได้แตกต่างกันมาก ระหว่าง 1,500-10,500 บาท อย่างไรก็ตามเกือบทุกคนบอกว่า แรงงานพอใจในค่าจ้าง รายจ่าย การออมเงิน แรงงานในแต่ละ

กลุ่มไม่มีการเจ็บป่วยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน แต่มีปัญหาเล็กน้อยที่ต้องดูแล มีกลุ่มเด็ดพริกเท่านั้นที่มีการเจ็บป่วยเรื้อรัง แต่ถือเป็นศักยภาพที่ยังทำงานได้ อย่างไรก็ตามเกือบทุกคนบอกว่า พอใจในสุขภาพ มีความเสี่ยงแต่ไม่ถึงขั้นอันตราย ที่ต้องหยุดทำงาน และจากการสัมภาษณ์มุมมองของผู้นำชุมชน พบว่า การประกอบอาชีพทุกกลุ่มมีความเสี่ยง และระบุว่าทุกอาชีพในชุมชนมีความเสี่ยงอย่างนี้ทุกคน เหมือนชาวนา แต่ต้องระมัดระวังป้องกันตนเองจากโรคต่าง ๆ

2) คุณภาพชีวิตด้านสังคม แรงงานมองคุณภาพชีวิตครอบคลุมด้านสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแรงงานกับเจ้าของกิจการ กับครอบครัวและชุมชน แรงงานมีความพอใจในสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มแรงงานด้วยกันมาก จนรู้สึกเสมือนเป็นญาติกัน เห็นอกเห็นใจ ให้ยืมเงิน ทำงานแทน สอนงาน ดูแลเมื่อเจ็บป่วย เข้าร่วมกิจกรรมหากแรงงานมีกิจกรรมสังคม เช่น บวช แต่งงาน ญาติถึงแก่กรรม ส่วนความสัมพันธ์กับแรงงานที่เป็นลูกน้องกับเจ้าของกิจการดีมาก เคารพกันเสมือนญาติผู้ใหญ่ ที่แรงงานยอมให้ดูแลตน ให้สั่งสอนอบรมทักษะชีวิตเหมือนสอนทำงาน และเป็นตัวอย่างเป็นแรงศรัทธาใจให้เลียนแบบ เพราะต้องการทำธุรกิจเช่นนี้ บางรายแรงงานพัฒนาฐานะมาเป็นผู้ถือหุ้นแบบไม่เป็นการ ไม่มีการทำสัญญาแบ่งหุ้น เนื่องจากเชื่อใจทำงานด้วยกันมานาน จากข้อมูลเบื้องต้นของการตัดสินใจเลือกทำงานนอกระบบ เพราะเลือกการอยู่ร่วมกับครอบครัว จึงไม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น และจากการสัมภาษณ์ พบว่าแรงงานส่วนมากมีความสัมพันธ์กับครอบครัวดี รักสามัคคีกันดีช่วยกันทำงาน ได้มีเวลาสละเวลารับบุตรหลานรับส่งบุตรหลานไปเรียนและไปรับกลับ จึงเป็นการทำงานที่มีรายได้และกระตุ้นให้ครอบครัวเป็นปึกแผ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับชุมชนส่วนมากดี มีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนดี ช่วยชุมชนทำงานเพื่อส่วนรวม เช่น ช่อมเครื่องตัดหญ้า ทาสีที่สาธารณะ ทำอุปกรณ์ เฟลอร์นี่เจอร์ ทำขนมมาร่วมงาน แม้จะมีบางอย่างที่ก่อให้เกิดการรบกวน เช่น เสียงดัง กลิ่นเหม็น ชยะเพิ่มขึ้น แต่สมาชิกชุมชน เจ้าของกิจการมองเป็นวิถีชุมชน ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัย มีเรื่องก็ไกลเกลี่ยกันไป จึงเป็นแรงสนับสนุนให้ชุมชนเป็นปึกแผ่น

3) คุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบด้านการพัฒนาศักยภาพและการรับข้อมูลข่าวสาร ไม่อ่านหนังสือพิมพ์ ไม่ได้ดูข่าวโทรทัศน์ ได้ดูเฉพาะตอนเย็น แต่บางวันทำงานเหนื่อยมากเย็นมาก็เข้านอนไม่ได้ดูข่าวหรือละคร ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์ เพราะตื่นแต่เช้า

ไม่เคยได้รับการอบรมพัฒนาศักยภาพ พอใจการประกอบอาชีพในปัจจุบันซึ่งมีการเรียนจากพวกแรงงานด้วยกัน ปกติกกันเวลามีงาน ถ้าได้อ่าน ทุกคนระบุว่าหากได้อบรมคงดี แต่เป็นไปไดยาก ทุกกิจการจะไม่หยุดงานเพราะจะทำให้หลายคนไม่มีกิน

พอใจในการทำงานที่ผ่านมา แต่ทุกคนยอมรับว่าถ้าจะให้ดีมากกว่านี้ควรมีการอบรมเพราะอยากมีกิจการเป็นของตัวเอง

3. ความต้องการในการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ

จากการประชุมในกลุ่มแรงงานนอกระบบร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชน มีผู้ร่วมประชุมที่หลากหลาย มีการจัดประชุมทั้งหมด 3 ครั้ง มีมุมมองว่าคุณภาพชีวิตจะเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ การกินอยู่ ความอบอุ่นในครอบครัว ความพร้อมหน้าพร้อมตาของสมาชิกในครอบครัวที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างกรณีผู้ซ่อมรถจักรยานยนต์ จะมีเสียงดังรบกวนชาวบ้าน มีเขม่าดำและน้ำมันเครื่องติดเสื้อผ้า

3.1 การพัฒนาฝีมือเพื่อเพิ่มรายได้และเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มที่มีกิจการเป็นของตนเองจะมีรายได้ดีกว่าไปรับจ้างเขา ส่วนกลุ่มที่เป็นลูกจ้าง ผู้ว่าชุมชนได้สะท้อนว่า การได้ทำงานอยู่บ้าน สุกหลานได้อยู่กับกัน อยู่พร้อมหน้ากันถึงแม้รายได้จะน้อยแต่ก็มีความสุขจึงไม่เดือดร้อนแม้รายได้น้อย

3.2 ต้องการลดความขัดแย้งกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันผลกระทบจากของเสียหรือสิ่งรบกวนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงาน แรงงานนอกระบบส่วนมากต้องการทำงานในชุมชนของตนเอง เพื่อให้ได้อยู่กับญาติพี่น้องแต่การทำงานกลับทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันในบางเรื่อง เนื่องจากรบกวนเพื่อนบ้าน เช่น อู่ทำสีรถทำให้เหม็นกลิ่นสี อู่ซ่อมรถทั้งเสียงดัง กลิ่นเบนซินและควันท่อ โรงงานขนมทำให้มีควันทบควันและเขม่าควันจับเสื้อผ้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการร้องเรียนโดยที่แรงงานเองเข้าใจและต้องการป้องกัน แต่ด้วยข้อจำกัดของรายได้จึงไม่สามารถสร้างอุปกรณ์ป้องกัน

สิ่งรบกวนดังกล่าว จึงต้องการประสานขอความร่วมมือจากชุมชนและองค์กรท้องถิ่น รวมถึงภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเข้าไปให้การช่วยเหลือ

3.3 การพัฒนาระบบประกันทางสุขภาพ รายได้และสังคม แรงงานนอกระบบไม่มีหลักประกันอะไรเลย ซึ่งประเด็นนี้ผู้นำชุมชนก็ให้ความสนใจว่าจะทำอย่างไร ความไม่แน่นอนของงาน ของรายได้ เปลี่ยนงานบ่อย และการไม่มีเงินค่าประกัน การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพและความปลอดภัย กรณีเจ็บป่วยไม่มีสวัสดิการอะไร ไม่มีใครมาตรวจสุขภาพ แต่ก็มีการรักษาพยาบาลฟรี ซึ่งก็ไม่ค่อยได้ใช้ เพราะไม่มีเวลา ส่วนเงินชดเชยไม่มีเหมือนแรงงานในระบบ ซึ่งประชาชนในชุมชนที่เป็นแรงงานนอกระบบยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับประกันสังคม ซึ่งมีผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์จากการที่มีบุตรทำงานและเป็นแรงงานในระบบ ได้อธิบายว่าการทำประกันสังคมต้องเกี่ยวข้องกับหลายส่วน ซึ่งแรงงานนอกระบบมีการทำงานที่ไม่แน่นอน วันนี้ทำงาน วันต่อไปอาจเปลี่ยนไปทำงานอย่างอื่นจึงประกันไม่ได้

การอภิปรายผล

คุณภาพชีวิต มีความหมายรวมถึงการผสมผสานของสามองค์ประกอบ คือ 1) การมีสุขภาพดี 2) การมีงานทำที่ให้อย่างมั่นคง และ 3) การได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัวและชุมชนอย่างเป็นสุข มีความสอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมา¹⁴⁻¹⁶ ที่กล่าวว่าความรู้สึกพึงพอใจนั้นแตกต่างกันออกไปตามมิติการรับรู้ของแต่ละคนในด้านค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม สภาพการทำงานที่ปลอดภัยมั่นคงก้าวหน้าในงานและโอกาสในการพัฒนาสมรรถภาพของบุคคล

ส่วนความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตพบว่า 1) ความต้องการพัฒนาฝีมือของแรงงานเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากคุณภาพบริการที่ดีขึ้น เนื่องจากค่าตอบแทนน้อย ไม่มีงานทำอย่างต่อเนื่อง ทำงานหนัก ไม่ได้รับสวัสดิการ ชั่วโมงทำงานมากกว่าปกติ ไม่มีวันหยุดวันลา 2) ความต้องการลดความขัดแย้งกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันผลกระทบจากของเสียหรือสิ่งรบกวนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานนี้ อย่างไรก็ตามแรงงานกลุ่มนี้เป็นคนในชุมชน มีความเป็นชุมชน สนใจงานของชุมชนและการรวมกลุ่ม สร้างเครือข่ายในชุมชน

เป็นอย่างดี เครือข่ายผู้ใช้บริการจึงไม่ยากต่อการแก้ปัญหาาร่วมกันการไกลเกลี่ยแม้จะมีบ่อยครั้งแต่ก็ไม่ใช่อัตถ์แย้งที่รุนแรง เป็นเพียงการหารือร่วมกันและยอมรับการช่วยกันแก้ไข 3) ความต้องการพัฒนาระบบประกันที่ครอบคลุมด้านสุขภาพ รายได้และสังคมเพื่อให้มีความมั่นใจว่าหากมีอุบัติเหตุหรือปัญหาใดๆ จากการทำงานจะมีระบบดูแล สามารถลาพักโดยที่ยังมีโอกาสกลับมาทำงานต่อได้ มีรายได้และเป็นที่ยอมรับของสังคม การเข้าไปดูแลเรื่องสุขภาพ การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพเพื่อยกระดับฝีมือ เป็นความจำเป็นเร่งด่วนเช่นกัน อย่างไรก็ตามได้มีการให้ข้อคิดว่า แรงงานที่ดีเขาไม่อยู่กับเราหรอก แรงงานที่ไม่ดีจะอยู่กับเรา (เมารประจำ) สภาพการทำงานที่ไม่มีเสถียรภาพ สถานภาพของแรงงานที่ไม่ชัดเจน สภาพแวดล้อมการทำงานที่ไม่เหมาะสม การขาดการส่งเสริมศักยภาพเพื่อยกระดับฝีมือ การได้รับค่าจ้างค่าตอบแทนในการทำงานที่ต่ำ การไม่ได้รับสวัสดิการและการคุ้มครองแรงงาน การขาดหน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารและรับผิดชอบงานโดยตรง จะเห็นได้ว่าปัญหาสำคัญที่บั่นทอนคุณภาพชีวิตแรงงานในประเทศไทยอยู่ตลอดเวลา คือ ปัญหาด้านสุขภาพโดยเฉพาะปัญหาจากอันตรายและความเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงาน ซึ่งประเทศไทยยังขาดระบบการป้องกันและดูแลอย่างเหมาะสมและทั่วถึง ซึ่งเมื่อพูดถึงการดูแลกลุ่มแรงงาน รัฐมักให้ความสำคัญเฉพาะด้านรายได้และปากท้องเป็นหลัก โดยมักละเลยต่อปัญหาด้านสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงานหรือที่เรียกรวมๆ กันว่า “ปัญหาด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน”^{16,17}

ประเด็นปัญหาสุขภาพที่สำคัญและได้รับการกล่าวถึงเกี่ยวกับแรงงานนอกระบบ การรับงานที่เสี่ยงหรือเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ประเภทหรือสภาพการทำงานที่มีผลต่อสุขภาพ การทำงานที่รีบเร่ง การทำงานเป็นระยะเวลายาวนาน การขาดข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพอย่างเพียงพอ การขาดหลักประกันในการคุ้มครองสวัสดิการแรงงาน แนวทางในการจัดสวัสดิการด้านสุขภาพสำหรับแรงงานนอกระบบ การปรับปรุงระบบบริการสุขภาพและสร้างเสริมระบบการประกันสุขภาพที่เหมาะสมสำหรับแรงงานนอกระบบ ทาผลเครื่องมืออุปกรณ์ป้องกัน /การไม่คุ้นเคยในการ

ใช้ อันตรายจากเครื่องจักร/อุปกรณ์ ทำทางการทำงาน (การยศาสตร์) สภาพแวดล้อมการทำงานที่ไม่เหมาะสม เช่น (ฝุ่น/ ความร้อน/ แสงสว่าง/ เสียง สารเคมีฟุ้งกระจายรวมถึงการสูบบุหรี่) ชั่วโมงการทำงานยาว ความรู้ความเข้าใจเรื่องอาชีวอนามัย จะเห็นว่าแรงงานนอกระบบส่วนใหญ่มีสภาพการจ้างงานที่ไม่แน่นอน สภาพแวดล้อมในการทำงานไม่เอื้ออำนวยต่อการติดต่อกับหน่วยงานราชการหรือนายจ้าง แรงงานนอกระบบจึงต้องเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ^{18,19} แรงงานทุกคนเป็นประชากรไทยมีหลักประกันสุขภาพ มีบัตรทองทุกราย แต่การเข้าถึงสิทธิแรงงานชั้นพื้นฐานนั้นมีปัญหาเนื่องจากไม่ว่างไปรับบริการสุขภาพ แต่กลุ่มนี้จะดูแลตนเองได้ เช่น ไปคลินิกเอกชน สอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า ปัญหาที่แรงงานนอกระบบไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคม ส่งผลทำให้แรงงานที่ได้รับอุบัติเหตุไม่สามารถที่จะเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเหมือนกับแรงงานที่อยู่ในระบบได้ ซึ่งถือว่าเป็นข้อเสียเปรียบของแรงงานนอกระบบที่ทำให้ระดับคุณภาพชีวิตไม่ดีขึ้น²⁰ จากข้อเสนอแนะว่า แรงงานนอกระบบเป็นความต้องการของชุมชนซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการแก้ไขปัญหาระดับงานในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ดังนั้นกลุ่มนี้จึงควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างจริงจังต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐควรสนับสนุนการพัฒนาฝีมือของแรงงานนอกระบบการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มรายได้และเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
2. ควรสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต การเข้าถึงสิทธิพื้นฐานของรัฐสำหรับผู้มีรายได้น้อยทั่วไป และบริการด้านสุขภาพ ความปลอดภัยในการทำงานและสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมให้ครอบคลุมแรงงานทุกกลุ่ม
3. ควรมีการบริการแก่กลุ่มแรงงานนอกระบบในการตรวจสุขภาพทั่วไปก่อนการทำงาน ตรวจสุขภาพรายปี และการตรวจตามความเสี่ยงจากการทำงานการปรับสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เหมาะสมสำหรับนายจ้าง และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสำหรับลูกจ้าง เพื่อลดความเสี่ยง

4. ควรศึกษาเชิงปฏิบัติการถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบและการได้รับสวัสดิการของภาครัฐของแรงงานนอกระบบเพื่อให้ได้ข้อมูลรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. ILO. Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. In: sector E. International Labour Office Geneva; 2002.
2. กลุ่มสถิติแรงงาน. การสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2552. In: สำนักสถิติเศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ; 2553.
3. กุศล สุนทรธาดา. ความหลากหลาย สุขภาวะ และหลักประกันของแรงงานนอกระบบใน กทม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2550.
4. สำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม. แนวทางการดำเนินงานประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพในการทำงานของแรงงานนอกระบบ ปี พ.ศ. 2553. In: กระทรวงสาธารณสุข กรมควบคุมโรค; 2553.
5. Valentina F. Improvement of working conditions and environment in the informal sector through safety & health measures. In: Branch OSAH, editor. International Labour Office; 1999.
6. อนิรุจน์ มะโนธรรม. การศึกษาปัญหาด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานของกลุ่มแรงงานนอกระบบในจังหวัดภูเก็ต: มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต; 2548.
7. พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์. ปัญหาสุขภาพอนามัย ความปลอดภัยในการทำงานและสิ่งแวดล้อมของผู้ทำการผลิตที่บ้านในประเทศไทย; 2010.
8. เบญจา จิรภัทรภิมส, กรณิการ์ เล็กบุญญาสิน, นลินี ตันธุนิตย์, มาลี สิทธิประเสริฐ, บุญสม น้าสมบูรณ์. สภาพการทำงานนอกระบบกับปัญหาสุขภาพ: กรณีศึกษาการทำงานอุตสาหกรรมอยู่กับบ้าน. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข; 2544.
9. สุวิทย์ อินนามมา. แรงงานนอกระบบ: วิถีชีวิต สภาพการทำงาน การดูแลสุขภาพและสังคม กรณีศึกษากลุ่มเย็บผ้า ตำบลบ้านเม็ง อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น. ขอนแก่น: สถาบันอนามัยบ้านเม็ง จังหวัดขอนแก่น; 2550.
10. ทวีสุข พันธุ์เพ็ง. แนวทางการวิจัยของกรมอนามัยในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549). กรุงเทพฯ: กองแผนงาน กรมอนามัย; 2549.
11. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สรุปผลเบื้องต้นการสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2549. กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีและการสื่อสาร; 2549.
12. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. สารสุขภาพ 2551; 1(29): 29 กันยายน - 3 ตุลาคม 2551.
13. สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน กระทรวงแรงงาน. สรุปผลที่สำคัญการสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ; 2551.
14. Stanhope M, Lancaster J. Community Public Health Nursing. 5th, editor. St. Louis, Missouri: Mosby, Inc; 2000.
15. สถาบันวิจัยทรัพยากรมนุษย์. ร่างรายงานการศึกษาโครงการวิจัยการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการทำงานของแรงงานนอกระบบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2550.
16. Johannes PJ, Juan RL. Forgotten workers. Organisation for Economic Cooperation and Development; 2009 74 (ABI/INFORM Global).
17. สุสันหา ยิ้มแย้ม, สุจิตรา เทียนสวัสดิ์. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้ทำงานไม้แกะสลัก. พยาบาลสาร 2550; 34(4): 68-79.
18. สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2552.
19. ประภารัตน์ ณ พัทลุง, เกษราวัลย์ นิลวางกูร. พฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพจากการทำงานของคนทำงานวัยกลางคน. วารสารสมาคมพยาบาล สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2552; 27(4): 22-29.
20. สุดา หันกลาง, พิมพ์พรรณ ศิลปะสุวรรณ. ปราชญ์นา สติวิภาวี, เฉลิมชัย ชัยกิตติภรณ์. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพของครอบครัว กรณีศึกษาผู้รับงานตัดเหล็กเส้นไปทำที่บ้าน. วารสารสมาคมพยาบาล สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2554; 29(1): 59-67.